Materiallar to’plami · Conference Proceedings
QATAG‘ON QURBONLARI: TARIXIY XOTIRA, MILLIY O‘ZLIK VA MA’NAVIY MEROS
10 September – 10 October 2026
UDK 94

TARIXIY O‘ZLIK VA IJTIMOIY BIRDAMLIKNI SHAKLLANTIRISHDA JADID MEROSI HAMDA JAMOAVIY XOTIRANING AKSIOLOGIK ALOQADORLIGI

Dilafruz Komilovna Nuritdinova*
Farg‘ona davlat universiteti, mustaqil izlanuvchisi
✉ nuritdinova@86gmail.com

ANNOTATSIYA

Jadid merosi va jamoaviy xotira tarixiy o‘zlik hamda birdamlik nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Xotiraning saqlanishi bilan uning ishonchliligi farqlanadi. Manba, tanlash tartibi va tuzatishga ochiqlik mezonlari asoslanadi. Merosning raqamli ifodasi uchun manba pasporti taklif etiladi.

Kalit so‘zlar

jamoaviy xotira, jadid merosi, tarixiy o‘zlik, birdamlik, manba, tuzatish.

DOI: 10.5281/zenodo.23281948

KIRISH

Tarixiy o‘zlikni saqlash bilan bir xil tarixiy hikoyani takrorlashni tenglashtirish xotiraning tirik ijtimoiy mazmunini toraytiradi. O‘zlik umumiy o‘tmishga daxldorlikni anglatishi mumkin, lekin shu o‘tmishning talqinlari bahsdan tashqarida degani emas. Birdamlik ham barcha fikrlarning mos kelishidan emas, kelishmovchilikni umumiy munosabatlar doirasida davom ettira olishdan kelib chiqadigan normativ imkoniyat sifatida ko‘riladi. Maqolada jadid merosi xotira, tanqid va ishonch o‘rtasidagi aloqani ochish uchun o‘rganiladi.

Qambarov jadidchilik yillaridagi milliy matbuot faoliyatini tadqiq etadi [1]. Matbuot haqidagi ushbu tarixiy ish xotiraning faqat keyinchalik eslash orqali emas, o‘z davridagi bahs va axborot almashuvi orqali ham shakllanishini ko‘rishga imkon beradi. Bekpo‘latov jamiyat taraqqiyotidagi uyg‘unlikni falsafiy jihatdan talqin qiladi [2]. Bu yondashuvdan muallif bir muhim savolni ajratadi: uyg‘unlik farqlarni tugatishmi yoki ular o‘rtasidagi munosabatni tashkil etishmi? Savolga javob tarixiy o‘zlikni yopiq shaklda emas, qayta talqin qilinadigan bog‘lanish sifatida ko‘rishga olib keladi.

Maqola maqsadi xotiraning saqlanishi, tanqidiy uzatilishi va ijtimoiy ishonch o‘rtasidagi aksiologik aloqani asoslashdir. Asosiy tezis: tarixiy o‘zlikka sodiqlik dalillarni tanlashning sababini yashirmasligi, birdamlik esa tarixiy murakkablikni inkor etish hisobiga qurilmasligi kerak. Bu tezis tarixiy natija emas, meros bilan ishlashning normativ mezonidir.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tahlilda jadid matbuotiga doir tadqiqot, jamoaviy xotira, ishonch va tarixshunoslik tanqidiga oid sakkizta ish qiyoslandi. Yondashuv tarixiy fakt, xotira amaliyoti va hozirgi qadriy xulosani alohida ajratdi. Internetdagi saqlanish xotiraning haqiqiyligi bilan, ommaviy takrorlanish esa tarixiy asoslanganlik bilan aynanlashtirilmadi. Manbalar muammoning muhim tomonlarini ochadi, ammo barcha xotira nazariyalarining to‘liq sharhini tashkil etmaydi.

Konseptual qarshi misol sifatida faktlari to‘g‘ri, lekin ayrim guruhlarni izchil chetda qoldiruvchi ko‘rgazma hamda kuchli hissiy birdamlik yaratuvchi, lekin noto‘g‘ri tarixiy da’voga tayangan hikoya solishtirildi. Bu ikki misol orqali haqiqat, qamrov va birdamlikni alohida tekshirish zarurati ko‘rsatildi. Haqiqiy auditoriya reaksiyasi yoki muzey amaliyoti o‘lchanmagan; misollar muallif tomonidan tuzilgan fikriy vaziyatlardir.

NATIJALAR

Spirova memorial amaliyotlarda madaniyatni muzlatib saqlash xavfini muhokama qiladi [3]. Lektorsky individual va jamoaviy xotiraning munosabatini tahlil qiladi [4]. Qiyosdan kelib chiqadigan birinchi natija, merosni saqlash uning ma’nosini bir marta va abadiy belgilash emas. Arxiv yoki matnning saqlanishi zarur, biroq yangi avlod undan qanday savol bilan foydalanishini to‘liq oldindan tayinlab bo‘lmaydi. Tirik vorisiylik matnning o‘zgartirilishini emas, uning yangi muammo doirasida mas’ul o‘qilishini anglatadi.

Ikkinchi natija xotiraning vakillik o‘lchovidir. Qaysi hodisa tanlangani bilan birga, kimning tajribasi ko‘rinmay qolgani ham so‘raladi. Bu barcha voqeani bir xil hajmda ko‘rsatish talabi emas. Tanlovning sababi ochiq bo‘lishi va tanlovdan tashqarida qolish shaxs yoki guruh qadrini inkor etish sifatida ishlatilmasligi lozim. Jadid matbuotini o‘rganishda bahs, farq va turli vazifalarni ko‘rsatish shu talabning manbashunoslikdagi ifodasidir.

Hawley guruh va tashkilotlarning ishonchliligini alohida tahlil qiladi [5]. Hoskins raqamli vositachilik sharoitida xotiraning beqarorligini muhokama etadi [6]. Muallifning qiyosiy xulosasi: xotirani yetkazayotgan institutga ishonch uning xatosizligi haqidagi taxmin emas, tekshirish va tuzatishga ochiqligi bilan asoslanishi mumkin. Elektron ko‘rinishdagi ko‘p nusxa mualliflik yoki matn tarixini avtomatik tasdiqlamaydi. Shuning uchun raqamli saqlash bilan manbaviy tekshiruv mustaqil vazifalar sifatida ajratiladi.

1-jadval. Meros, ishonchlilik va birdamlik o‘rtasidagi mezonlar

Mezon yoki bo‘g‘in	Tahliliy savol	Taklif etiladigan amal	Talqin chegarasi
Manba	Tasvirning kelib chiqishi ma’lummi?	Muallif, sana va kontekstni berish	Ta’sirchanlik dalil o‘rnini bosmaydi
Tanlov	Nima tanlandi va nima qolib ketdi?	Tanlash sababini tushuntirish	Tanlov avtomatik soxtalik emas
Muqobil talqin	Boshqa asosli o‘qish mavjudmi?	Dalillarni taqqoslash	O‘zlik yagona talqin talab qilmaydi
Tuzatish	Xato aniqlanganda nima qilinadi?	O‘zgarish tarixini ochiq saqlash	Tuzatish merosdan voz kechish emas

Rigney tarixiy faollikni faqat travma orqali emas, umid va kelajak tasavvurlari orqali eslashni ham muhokama qiladi [7]. Frank imperiya davridagi musulmon madaniy tanazzuli haqidagi tasvirlarni tarixiy tanqid ostiga oladi [8]. Ularning predmetlari turli, lekin qiyos muhim ehtiyot chorani beradi: tarixni faqat fojea yoki faqat qahramonlik ketmaketligiga aylantirish birday soddalashtirishdir. Merosni anglashda intilish, muvaffaqiyatsizlik, bahs va davom etmagan imkoniyatlar birga o‘rganilishi kerak.

Uchinchi natija birdamlikni xotiradagi bir ovozlilikdan farqlashdir. Bir guruh tarixiy hodisani yutuq, boshqasi og‘ir tajriba sifatida eslashi mumkin. Normativ vazifa bu farqni zo‘rlik bilan yo‘qotish emas, bahsning manbaviy va axloqiy chegaralarini ta’minlashdir. Tarixiy haqiqat talabi saqlanadi; ayni paytda insonning kechinmasi statistik fakt bilan almashtirilmaydi. Umumiy kelajak uchun mas’uliyat o‘tmishni birday his qilish majburiyatini talab etmaydi.

Taklif etilgan amaliy tartib «manba pasporti, tanlov izohi, muqobil talqin tuzatish yo‘li»dan iborat. Matn yoki ko‘rgazma qayerdan olingani, nima uchun tanlangani, boshqa asosli talqin mavjudligi va xato aniqlanganda qanday tuzatilishi ko‘rsatiladi. Bu tartib tarixiy xotirani byurokratik hisobotga aylantirish uchun emas, uning ishonchliligini nazoratdan tashqaridagi obro‘ga bog‘lamaslik uchun taklif etiladi.

Raqamli xotira loyihasida tarixiy hujjatning parcha tasviri ulashildi, deb faraz qilamiz. Tasvir ko‘plab kishida umumiy daxldorlik hissini uyg‘otishi mumkin, ammo matnning sanasi, to‘liq mazmuni yoki kelib chiqishi noma’lum bo‘lsa, ta’sir bilan ishonchlilik ajraladi. Merosni hurmat qilish aynan shunday vaziyatda tekshirishdan voz kechish emas, manbani aniqlashni talab qilishi mumkin. Birdamlikning hissiy kuchi tarixiy dalilning sifati o‘rnini bosmaydi.

Xato aniqlanganda uni tuzatish ham xotira siyosatining axloqiy qismidir. Avvalgi tasvirni o‘zgartirishni «milliy o‘zlikka zarar» deb talqin qilish xotirani o‘zini tekshira olmaydigan tizimga aylantirishi mumkin. Mualliflik yondashuvi

tuzatish tarixini saqlashni taklif etadi: dastlab nima deyilgan, qaysi dalil paydo bo‘lgan va nima uchun talqin yangilangani ko‘rsatiladi. Bu o‘tmishni qayta-qayta ixtiyoriy yaratish emas, tarixiy bilish oldidagi javobgarlikning ko‘rinadigan shaklidir.

Jamoaviy xotirada ayrim tajribalar ko‘proq, boshqalari kamroq ko‘rinishi mumkin. Biroq har bir farqni darhol ataylab chetlashtirish deb atash ham asos talab qiladi. Tanlovning moddiy, hujjatli, janriy yoki siyosiy sabablari farqlanadi. Shu yo‘l bilan xotirani tanqid qilish uning barcha mazmunini soxtalik sifatida rad etishga aylanmaydi. Tahlil biror xotira rejimining yaxshi yoki yomonligini oldindan belgilash emas, uning tanlash va asoslash tartibini aniqlashga qaratiladi.

Amaliy taklif sifatida jadid merosiga bag‘ishlangan raqamli materialga qisqa manba pasporti, sharhning maqomi va tuzatish imkonini qo‘shish mumkin. Birlamchi matn, zamonaviy ilmiy talqin va badiiy rekonstruksiya farqli belgilanadi. Bu shaklning real foydalanishdagi samarasi alohida sinov talab qiladi. Uning hozirgi nazariy qiymati o‘zlikka sodiqlikni manbaviy mas’uliyatga qarshi qo‘ymasligidadir.

MUHOKAMA

Tanqidiy xotira birdamlikni zaiflashtiradi, degan e’tirozga javob ikki bosqichlidir. Birinchidan, tarixiy faktni yashirish qisqa muddatli uyg‘unlikni saqlashi mumkinligi uning axloqiy asoslanganligini bildirmaydi. Ikkinchidan, tanqidning shakli muhim: dalilni aniqlashtirish bilan butun avlod yoki guruhni tahqirlash aynan emas. Tadqiqot birinchisini zarur deb, ikkinchisini esa teng qadr-qimmatga zid normativ xavf sifatida ajratadi.

Raqamli xotira masalasida ham biryoqlamalikdan saqlanish kerak. Texnologiya na xotirani o‘z-o‘zidan yo‘q qiladi, na uni avtomatik himoya qiladi. Saqlash, tarqatish va izohlashning institutlari tekshirilishi lozim. Mazkur maqola platformalarning bugungi ishlashiga oid statistik tekshiruv o‘tkazmadi. Shu sababli ma’lum texnologiyaning yoshlarga ta’siri haqida sababiy da’vo berilmaydi.

Keyingi izlanishda turli tarixiy ko‘rgazmalar va o‘quv matnlarining tanlov mezonlari, manba ko‘rsatish usuli hamda e’tirozlarga javobi taqqoslanishi mumkin. «Yoqdi» yoki «faxr uyg‘otdi» javobi yagona natija bo‘lmaydi. Ishtirokchi fakt bilan bahoni ajratishi, boshqa talqinni adolatli ifodalashi va tuzatishni qabul qilishi ham kuzatiladi. Bu ko‘rsatkichlarning o‘lchash shakli alohida ishlab chiqilishi kerak.

XULOSA

Jadid merosi va jamoaviy xotiraning aksiologik aloqasi saqlash, tanqidiy uzatish va ishonchlilikning birligida talqin qilindi. Tarixiy o‘zlik yagona o‘zgarmas hikoya emas, manba va mas’ul talqin orqali davom etuvchi munosabat sifatida asoslandi. Birdamlikning normativ sharti barcha fikrlarni birlashtirish emas, tarixiy bahsda teng qadr-qimmat va haqiqat talabini saqlashdir. Amaliy taklif xotira mahsulining manbasi, tanlov sababi va tuzatish yo‘lini ochiq ko‘rsatishdan iborat. Bu yondashuv tarixiy merosni muzlatilgan timsol emas, tekshiriladigan umumiy boylik sifatida ko‘rishga yo‘naltirilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qambarov Sh.A. Jadidchilik yillarida o‘zbek milliy matbuoti. Academic Research in Modern Science. 2024. (p. 162–167).
2. Bekpo‘latov U. Jamiyat taraqqiyotida uyg‘unlikni ta’minlashning dissimmetrik paradigmasi. Tamaddun nuri. 2024. 9(60). (p. 216–220).

   DOI: 10.69691/794y5189

3. Спирова Э.М. «Мумификация культуры»: современные подходы к мемориальным практикам. Философская антропология. 2021. 7(2). (p. 110–118). DOI: 10.21146/2414-3715-2021-7-2-110-118
4. Лекторский В.А. Индивидуальная и коллективная память: старые проблемы и новые вызовы. Вопросы философии. 2020. 6. (p. 11–17).

   DOI: 10.21146/0042-8744-2020-6-11-17

5. Hawley K. Trustworthy Groups and Organizations. The Philosophy of Trust. Oxford University Press. 2017. (p. 230–250).

   DOI: 10.1093/acprof:oso/9780198732549.003.0014

6. Hoskins A. Digital Media and the Precarity of Memory. Collaborative Remembering: Theories, Research, and Applications. Oxford University Press. 2017. (p. 371–385). DOI: 10.1093/oso/9780198737865.003.0021
7. Rigney A. Remembering Hope: Transnational activism beyond the traumatic. Memory Studies. 2018. 11(3). (p. 368–380). DOI: 10.1177/1750698018771869

8. Frank A.J. Muslim Cultural Decline in Imperial Russia: A Manufactured Crisis. Journal of the Economic and Social History of the Orient. 2016. 59(1–2). (p. 166–192). DOI: 10.1163/15685209-12341396